

KORBUEMALERIERNE I GØRLEV

et tolkningsforsøg

stud. mag. *Stig Hornshøj-Møller*,

redaktionen af „DANMARKS KIRKER“, Nationalmuseet.

I korbuen i den vestsjællandske kirke i Gørlev nær Tissø sidder et ganske almindeligt romansk stifterbillede fra tiden op imod 1250, men som denne artikel forhåbentlig vil gøre klart, er det alligevel ikke helt så almindeligt endda.

Billedet beskrives i „Danmarks romanske Kalkmalerier“ således af Poul Nørlund¹: „Et stifterbillede. I buetoppen en medaljon med brystbillede af en velsignende Christus, der støtter den venstre hånd på en bog (se fig. 1). Af de to stående stifterfigurer, et herremandsægtepar, bærer manden, som er malet i sydsiden, en kirkemodel, mens manden, som er malet i nordsiden foran sig i den højre hånd holder et dragtstykke, formodentlig en messesærk, som hun skænker kirken. De stående figurers højde er 1,06 m. Han (se fig. 2) er iført kort kjortel, af et stof, som er mønstret med pletter eller „øjne“, og derover en kappe, som er ophæftet på venstre skulder. På hovedet har han en hue med omkræmnet kant. Ved bæltet hænger et sværd. Kirkemodellen har to tårne og vist også tværskib, altså en hel domkirke; noget naturligt billede af Gørlev kirke er det i alt fald ikke. Hun (se fig. 3) har ligeledes en kappe over skuldrene, fastholdt af en snor over brystet. Der går hvide skriftbånd (uden bevaret skrift) fra Christus-medaljonen ned til hendes hoved og til mandens kirkemodel. Under hans fødder er der et tavlet felt. Langs buens kanter findes to ornamentborter, ind mod koret en ranke med spinkle blade, ind mod skibet en bort med omskrevne palmetter.“

Om farverne står der samme steds: „Malerigrunden er jævn, med skeen udglattet, ikke glittet pudslag, som bærer tydelige spor af at være hvidtet. Baggrunden for figurbillederne har stået i lys mønje med gråsorte randstriber. Ansigter og hænder er givet med en enkelt lyd kødtone uden nærmere modellering med skygger og lys. Christi glorie er hvid med rødbrunt kors. Herremandens kjortel er rødbrun med mønster i guldokker og mønje, kappen lysere rødlig med rødbrun bræmme, hoserne er tvefarvede i lyserrødt og guldokker og har vistnok også været mønstrede som kjortlen, skoene sorte. Hendes dragt er helt hvid, skoene mønjerøde, og også den messesærk, hun holder har været malet med mønjerøde foldelinjer og rød hætte (?). Ornamentstriberne er malet på oprindelig helt sort bund, nu dog for størstedelen afslidt.“

Såvidt Poul Nørlund og Egmont Lind, der dog har oversat det allervæsentligste og mest ejendommelige ved dette billede, hvilket også gør det muligt at gisne om, hvem de to personer kan være.

En i romansk tid meget yndet korbuefremstilling er Kain og Abels offer². Her har man altid Kain i den sydlige vange, hvor han beskæmmet vender hovedet bort, mens den fornemme nordvange er forbeholdt den gode Abel, som tilmed bliver velsignet af Vorherre eller Kristus fra en medaljon i toppen.

I en anden sjællandsk kirke, Slaglille, finder vi på triumfvæggen et lignende donatorbillede, herremanden, utvivlsomt Trued Little af Hvideslægten, stående ved Guds venstre hånd, overrækker sin kirke til den velsignende hånd, mens en fornemmere, udlagt som kongen, indtager den fine plads ved Vorherres højre hånd, et forhold som Poul Nørlund selv finder karakteristisk³.

Essensen af disse to eksempler må være, at nordvangen – til højre for topmedaljonen og modtagende den her tronende persons velsignelse – er den fornemste plads – og minsandten om det ikke her er en dame og ikke kirkefrembæreren selv⁴ eller kongen!

I den forbindelse skal det parentetisk bemærkes, at forfatteren til denne artikel hælder til den opfattelse, at de omtalte skriftbånd aldrig har haft bogstaver, men derimod skal forstås som en slags velsignende eller indviende stråle, der så rammer adelsfruen

Fig. 1. Medaljon i buetoppen, brysbillede af en velsignende Kristus, der støtter den venstre hånd på en bog.

samt kirken. Hvorfor skulle båndet i sydvangen ellers gå til kirken og ikke til herremanden?

Herremandsfruen må altså enten være af ædlere byrd eller også være enke. Et eksempel på det sidste har vi nok i de kalkmalede våbenskjolde i Timring kirke i Vestjylland, hvor fru Ane Dyres skjold sidder til venstre, mens mandens må nøjes ved højre side. Oberst Ove Blik, som hun var gift med, omtales sidste gang 1661⁵, mens vi andetstedsfra ved, at den velbyrdige frue var enke i 1684⁶, og da kalkmalerierne er dateret 1682, må vi nok have lov til at slutte, at det usædvanlige forhold skyldes, at manden er død før 1682.

For at finde ud af, hvem korbuebilledet i Gørlev forestiller, må vi altså søge efter en fornem adelsfrue, hvis mand sandsynligvis er død henimod 1250. Ægteparret skal desuden nok søges et sted i Hvideslægten, da de fleste romanske kirker med romanske kalkmalerier på Sjælland ad anden vej kan henføres til denne slægt⁷. Rige folk må det i hvert fald have drejet sig om, da vi ved, at det har været kostbart at lade sin kirke udsmykke af en kunstner, der vel har måttet hentes til landet, og med farver, som for fleres vedkommende måtte hentes fra middelhavsegnene⁸.

En af de fornemste og bekendteste repræsentanter for Hvideslægten, Esbern Snare, havde netop store godsbesiddelser på Vestsjælland, blandt andet omkring Tissø. Således fortæller Arild Huitfeld, at han 1204 kom af dage på Sæbygård, en gård, der med tilhørende kirke og romanske kalkmalerier ligger tæt nordøst for Gørlev*.

Det vil derfor være naturligt at søge efter dette ægtepar blandt hans efterkommere. Den eneste blandt disse, der opfylder alle de forannævnte kriterier, er hans datter Ingeborg, der døde 1267 i Slesvig. Hendes mand, stormanden Peder Strangesøn, anfægtede 1233⁹ sammen med en svoger¹⁰ en arv, Sorø Kloster havde fået testamenteret af en broder til Ingeborg, men døde 1241 i Ribe under forberedelse til en pilgrimsfærd¹¹ – vel for at sone sine ugerninger over for klosteret uden dog derfor at have i sinde at overdrage det dets retmæssige ejendom. Fru Ingeborg optrådte dog efter hans død meget gæmildt over for klosteret¹²; således

Fig. 2. Mandfiguren med kirkemodellen.

skænkede hun 1250 sit gods i Bringstrup og Øster Ørsløv, sidste sted tillige med kirken, til sørømkene¹³. I godt tyve år sad hun så som enerådende frue på Kalundborg, indtil hun 1262 blev fordrevet, da man frygtede, at hun nærede proabelske sympatier, eller måske bedre: „for den abelske slægt“, og al hendes jordegods blev konfiskeret af kronen¹⁵. Fem år senere døde hun i Slesvig¹⁶ samme år, som hun skænkede et alter til den nysopførte kirke i Roskilde¹⁷.

Om Gørlev hører vi første gang i de skriftlige kilder, da en Peder Jakobsen af slægten Sparre 1318 skriver sig til Gerlæua¹⁸. En forfader eller måske han selv kan have købt eller måske fået skænket denne by af kronen engang i denne periode, hvor kongen netop er yderst generøs. Dette er imidlertid kun en mulighed, da vi ikke har noget endegyldigt bevis herom.

Af de ovenstående betragtninger skulle det forhåbentlig være fremgået, at der er meget stor sandsynlighed for, at den adelsfrue, der i Gørlev skænker en messesærk, der måske skal opfattes som et symbol på jordegods eller penge, skal forestille Esbern Snares datter, fru Ingeborg til Kalundborg.

Men hvem er da manden? Det sandsynligste er hendes husbond, der vel engang har ladet foretage en ombygning af kirken, hvorefter den måtte genindvies, således at han kunne skænke Gud en ny kirke.

Det kunne måske også forestille hendes fader, den meget kirkebyggende Esbern Snare, eller måske en personifikation af hele Hvideslægten, der frembærer begrebet på en sjællandsk kirke, Domkirken i Roskilde.

Det må her på det stærkeste understreges, at de følgende betragtninger kun er at opfatte som en spinkel, omend meget spændende hypotese.

Den nuværende domkirke er sandsynligvis påbegyndt engang i 1170'erne¹⁹ og færdig omkring 1260²⁰. Den foregående frådrenskatedral, antager man sædvanligvis, har dannet forbillede for flere af slægtens kirker (Tveje-Merløse, Fjenneslev m. fl.), hvor der endnu er eller er fundet spor af to tårne samt et herskabsgalleri. Rester af disse har man fundet ved udgravning i den nuværende

Fig. 3. Kvineskikkelsen.

kirke, mens der af den øvrige del af skibet og koret faktisk intet er bevaret, der kan fortælle os om det eksakte udseende af den østre del af Svend Normands kirke. Vi ved således ikke, om der har været små runde tårne ved tværskibet, som der er på den kirke-model herremanden i Gørlev frembærer. Et træk, der taler imod denne antagelse, er, at der ikke er bevaret nogen ansats til sådanne små tårne på nogen af de allerede omtalte kirkebygninger med tilknytning til Hviderne.

Imidlertid er der på den kirke, som danne det egentlige forbillede for kirkebygninger med vestværk (herskabsgalleri), S Riquier i Nordfrankrig, der er bygget af Karl den Store i slutningen af 700-tallet, netop fundet disse små særegne tårne ved tværskibet²¹. Denne og hans gravkirke i Aachen har givet impulser til adskillige, også danske kirkebygninger, således Ledøje, der af museumsinspektør Tage E. Christiansen er påvist også at have forbindelse med Hvideætten.

Denne nordfranske kirke har MULIGVIS gennem diverse medlemmer inspireret Svend Nordmands frådstenskatedral, opført i slutningen af 1000-tallet, og som vi altså MÅSKE ser den eneste bevarede afbildning af i Gørlevs korbue. En så særpræget kirke-model, som vi her ser, er i al fald ikke grebet lige ud af luften, men må have et forbillede, der SÅ i kunstnerens udførsel er forvansket og har fået en lidt anden udformning.

For at resumere op: Korbuens malerier forestiller en fornem adelsfrue og hendes mand, sandsynligvis Esbern Snares datter Ingeborg og Peder Strangesøn, en meget fremtrædende rådgiver hos Knud VI og broderen Valdemar Sej. Han frembærer en kirkebygning, der med al mulig forbehold måske er en fremstilling af den gamle frådstenskatedral i Roskilde – muligheden foreligger.

Noter

¹ P. Nørlund og E. Hvid: „Danmarks romanske Kalkmalerier“ (DrK) side 260f.

² Ibidem p. 43f.

³ Ibidem p. 16, 266f.

⁴ Som f. eks. i Hagedst DrK p. 13, 257ff.

⁵ A. Thiset: „Stamtavler over Danske Adelslægter“ III p. 62.

- ⁶ Trap Danmark 5. udg. IX¹ p. 438.
- ⁷ DrK p. 22f.
- ⁸ N. M. Saxtorph: „Jeg ser på kalkmalerier“ p. 29f.
A. Huitfeldt: Danmarks krønike folioudgaven 1652 I p. 170.
- ⁹ Scriptores Rerum Danicarum (SRD) IV p. 518.
- ¹⁰ Sorøbogen (P. Nørlund) I p. 63f.
- ¹¹ Dansk biografisk Leksikon XXIII p. 35f.
- ¹² SRD IV p. 481.
- ¹³ Diplomatarium Danicum 2 rk I bd nr. 23.
- ¹⁵ SRD I p. 186, 291, III p. 313.
- ¹⁶ SRD I p. 169, II p. 632, IV p. 229.
- ¹⁷ Danmarks kirker (DK) Københavns Amt 3. bd. p. 1320.
- ¹⁸ Danske Slotte og Herregårde. Ny samling bd. I p. 442. Men det kan diskuteres, om dette navn ikke snarere betegner landsbyen Gerlev, og derved slet ikke berører dette emne.
- ¹⁹ DK p. 1315.
- ²⁰ Ibidem p. 1320.
- ²¹ Se f. eks. planerne af S. Riquier i „Karl der Grosse Lebenswerk und Nachleben. III Bd. Karolingische Kunst“ p. 375.